

Filmoteka Szkolna

Uobecnienie prawdy o człowieku i otaczającym go świecie - elementy reportażu społeczno-politycznego w filmie Krzysztofa Krauze „Gry uliczne” - Materiały metodyczne

Ewa Micyk

ETAP EDUKACYJNY ponadpodstawowa

PRZEDMIOT język polski, wiedza o kulturze

Cele:

Po lekcji uczeń powinien:

- klasyfikować reportaże według ustalonych kryteriów;
- wskazywać cel i funkcje reportażu;
- dostrzegać wielopłaszczyznowość reportażu (ze szczególnym uwzględnieniem analizy filmu Krzysztofa Krauze);
- określać poetykę *Gier ulicznych* Krzysztofa Krauze;
- określać motywację działań bohaterów;
- zająć stanowisko wobec przedstawianych w filmie zagadnień oraz sformułować własną ocenę omawianego tekstu kultury;
- rozpoznawać i nazywać cechy reportażu w analizowanych tekstach kultury;
- rekonstruować etapy pracy reportera;

Metody i formy pracy:

- heureka
- burza mózgów
- hipoteza interpretacyjna
- praca z tekstem kultury
- prezentacja
- wykład

Środki dydaktyczne:

- film Krzysztofa Krauze, *Gry uliczne*
- Agnieszka Mikołajczuk, *Reportaż – uobecnienie prawdy o człowieku i świecie*, [w:] *Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, s. 221-267;
- Ryszard Kapuściński, *Autoportret reportera* (fragm.), ZNAK, Kraków 2003.
- *Słownik wiedzy o filmie*, Wydawnictwo Park Edukacja.
- www.filmpolski.pl

Pojęcia kluczowe:

animacja, film sensacyjny, obiektywizm/subiektywizm, political fiction, reportaż/reporter, świat przedstawiony, trójpłaszczyznowość kompozycji, wideoklip/poetyka MTV

Przebieg lekcji:

1. Lekcję proponuję rozpocząć burzą mózgów (ew. prezentacją przygotowaną przez ucznia) na temat gatunku zwanego reportażem (czym jest, gdzie się z nim stykamy, twórcy, cele, funkcje). Uzupełniając wypowiedzi uczniów, możemy przywołać genezę gatunku oraz posłużyć się typologią Kazimierza Wolnego.

reportaż – łac. *re-* ‘na nowo, cofając się’, *portare* ‘nosić’ ® *reportare* ‘odnosić, donosić, oddać’, ‘zawiać’. Do języka polskiego termin wszedł za pośrednictwem francuszczyzny (*reportage*) w latach 20./30. XX wieku, choć już w latach 70. XIX wieku - z języka angielskiego przejęliśmy określenie reporter.

Warto zaznaczyć, iż teksty o charakterze reportażowym powstawały już w starożytności (*Biblia*, *Iliada*, *Zagłada Pompei* Pliniusza Młodsze), choć samo pojęcie gatunku - dopiero w XIX wieku. Gatunki poprzedzające reportaż to: dziennik, kronika, pamiętnik, opis podróży (*periegeza*), list z podróży, dziennik podróży, obrazek, szkic powieściowy, szkic fizjologiczny i biografia. Gatunki wtórne wobec reportażu: powieść reportażowa, powieść produkcyjna, autentyk, opowiadanie obozowe

Klasyki polskiego reportażu literackiego: Arkady Fiedler, Ksawery Pruszyński, Melchior Wańkowicz, Krzysztof Kąkolewski, Hanna Krall, Ryszard Kapuściński.

Na gruncie publicystyczno-literackim reportaż zaliczamy do literatury faktu - analogicznie reportaż filmowy będzie odmianą filmu dokumentalnego (filmu ukazującego rzeczywistych ludzi w rzeczywistym otoczeniu, często będący głosem w ważnych społecznie, politycznie, gospodarczo kwestiach).

Możemy wyróżnić różne typy reportaży, ze względu na:

Kryterium miejsca i sposobu publikowania:

- pisane: prasowe, książkowe (jednego autora lub w antologii),
- dźwiękowe: radiowe, magnetofonowe, filmowe, telewizyjne („Ekspress reporterów”, „Sprawa dla reportera”), fotoreportaże.

Z innych opracowań:

- teatralne,
- wideo,
- książkowe reportaże-rzeki,
- prasowe reportaże multitekstowe.

Kryterium ujęcia tematu:

- literackie,
- publicystyczne.

Kryterium ukazania faktów:

- fabularne,
- problemowe.

Kryterium charakterystyki bohaterów:

- psychologiczne,

- prezentujące sylwetkę zawodową bohatera.

Kryterium charakterystyki środowiska:

- społeczno-obyczajowe,
- społeczno-kulturalne,
- społeczno-polityczne,
- środowiskowe.

1. Prosimy uczniów o wywrózenie kolejnych etapów pracy reportera (uczniom gimnazjum możemy zaproponować wcielenie się w role reporterów). Po ich wypisaniu w formie ogólnej, rozdajemy uczniom tabelkę (Karta Pracy w załączeniu) i prosimy o jej uzupełnienie na podstawie analizy pracy Janka Rosy

Rekonstrukcja etapów pracy reportera:

Dostrzeżenie tematu:

Janek otrzymuje kasetę z nagraniem informującym o przeszłości senatora Makowskiego;

szef prosi dziennikarza, by zgłębił temat;

Wstępne rozpoznanie, szukanie informacji w prasie, dziełach naukowych, literaturze, Internecie, archiwach, pismach urzędowych, ogłoszeniach, listach, pamiętnikach itp., aby ustalić listę pytań;

Janek zapoznaje się z anonimową taśmą VHS i przedstawia ją zwierzchnikowi, nazwisko Stanisława Pyjasa nic mu nie mówi, ma trudności z jego zapamiętaniem, dla niego wydarzenia '77 to, jak mówi Witka „arczeologia”. Szef puszcza chłopakom fragmenty archiwalne i wprowadza ich w temat, przedstawiając sylwetkę zamordowanego, okoliczności jego śmierci (oficjalna wersja SB – upił się i spadł ze schodów), nie widzimy dziennikarza przygotowującego się do przeprowadzenia wywiadu (ani pierwszego – z matką Stanisława Pyjasa, ani żadnego następnego),

Badania terenowe, spotkanie z uczestnikami i świadkami zdarzeń, odwiedzenie miejsc, zapisanie, zarejestrowanie wypowiedzi i spostrzeżeń:

- widzimy bohaterów (Janka i Witka) podczas rozmów z matką Pyjasa, kolejnymi politykami/biznesmenami podejrzаныmi o współpracę z SB i znajomości okoliczności śmierci studenta;
- dziennikarze oglądają również bramę, w której zginął Stanisław (dziś sklep);
- wszystkie spotkania/miejsca rejestrują na taśmie VHS (czasem potajemnie).

Uporządkowanie materiału, dokonanie selekcji i skonstruowanie reportażu.

Udostępnienie tekstu odbiorcom i oczekiwanie na reakcję.

1. W tym momencie proponuję jako kontekst literacki fragment *Autoportretu reportera* Ryszarda Kapuścińskiego, mówiący o cechach charakterologicznych reportera i podróżach reportażowych. Prosimy uczniów, aby słuchając kolejnych fragmentów, konfrontowali słowa pisarza z postawami Janka i Witka.

Ja muszę podróżować, muszę jeździć. Kiedy posiedzę w jakimś miejscu, niekoniecznie w Polsce, gdziekolwiek, zaczynam się nudzić, zaczynam być chory, muszę jechać dalej. Strasznie jestem ciekaw świata.

Filmoteka Szkolna

Janek Rosa marzy o dwóch miesiącach spokoju i tułaczki. (*Miesiąc z matką, a drugi po Europie aż się wyleżę w rowie i napiję piwa*). W wypowiedzi Janka nie dostrzeżemy cienia ciekawości świata, mamy wrażenie, że chce on uciec od swojej pracy reportera a jednak daje się przekonać szefowi i zamiast do Amsterdamu, jedzie do Krakowa.

Większość ludzi - statystyki mówią, że aż dziewięćdziesiąt pięć procent - wyjeżdża po to, aby odpocząć. Chcą mieszkać w luksusowych hotelach na skraju plaży i smacznie jeść. A czy to będą Wyspy Kanaryjskie, czy Fidzi, jest dla nich sprawą drugorzędną. Młodzi ludzie chętnie podróżują wyczynowo, podejmują na przykład próby przejechania Afryki z północy na południe albo przepłynięcia Dunaju kajakiem. Nie interesują ich ludzie spotkani po drodze, ich celem jest sprawdzenie się i satysfakcja z pokonywania trudności.

Janek, jak już powiedzieliśmy, pragnie wyjechać, by odpocząć. Co jednak motywuje go w pracy reportera? Jak napisał Kapuściński: *sprawdzenie się i satysfakcja z pokonywania trudności*.

Podróż reporterska wymaga ciężkiej pracy i wielkiego przygotowania teoretycznego. Zdobycia wiedzy o terenie, na który się jedzie. Podróż ta nie zna relaksu. Odbywa się w pełnej koncentracji, skupieniu. Musimy mieć świadomość, że miejsce, do którego dotarliśmy, być może jest nam dane tylko raz w życiu. Nigdy tu nie wrócimy, a mamy godzinę, żeby je poznać. Przez godzinę musimy wszystko zobaczyć, zapamiętać, usłyszeć, utwalić nastrój, sytuację, atmosferę.

Widzimy, iż nasi bohaterowie, choć pracują z coraz większym zaangażowaniem nad sprawą Staszka Pyjasa, znajdują czas na rozrywkę a nawet na miłość. Wydarzenia, ludzi, atmosferę uwieczniają przy pomocy kamery, co zwalnia ich niejako z nieustającej czujności. Nakręcone sytuacje będą mogli przypominać sobie wielokrotnie.

Wnioski: Różnice w postawach obu reporterów (Kapuścińskiego i Rosy) wynikają z celów, jakie sobie stawiają. Pierwszy z nich, inspirowany niepohamowaną ciekawością świata, pragnie zgłębić i przybliżyć czytelnikowi zakamarki różnych kultur (bardzo często odmiennych od polskiej), drugi goni przede wszystkim za sensacją, historiami kryminalnymi, *idzie na całość*, by ujawnić kulisy afer politycznych, gospodarczych, społecznych. Możemy z całą pewnością postawić wniosek, iż Ryszard Kapuściński jest reporterem z urodzenia, Janek Rosa zaś – reporterem jedynie z zawodu.

1. Stawiamy przed uczniami problem do zgłębienia: czy reportaż literacki/filmowy jest gatunkiem obiektywnym, skoro ma na celu ukazanie prawdy o świecie i człowieku? (dyskusja kierowana z wykorzystaniem argumentów sformułowanych na podstawie analizy filmu)

Komentarz nauczyciela/wnioski:

Reportaż sytuuje się między dążeniem do obiektywizmu a pragnieniem ukazania reporterskiego oglądu świata. Jego struktura komplikuje się w wyniku różnorodności wykorzystywanego materiału (wywiady, rejestracja otoczenia), kolaż (materiały archiwalne, animacje), fragmentaryczność (poetyka wideoklipu). Elementem scalającym całość jest świadomość autora-reportera. Trójplaszczynowość świata przedstawionego w reportażu możemy zilustrować piramidką przedstawioną poniżej.

Bardzo dobrze zaprezentowaną powyżej strukturę reportażu obrazuje sam początek filmu (scena werbunku nowego pracownika), kiedy zostajemy wprowadzeni w świat przedstawiony bohaterów i zdarzeń, jednocześnie mając sygnał, iż cała sytuacja jest obserwowana. Chwilę później dowiadujemy się także, że jeden z uczestników akcji jest blefującym reporterem (zacieranie się granic między I i II). Świadcami odautorskiej refleksji i uogólniającej interpretacji jesteśmy podczas dogrywania do filmu komentarza w studio telewizyjnym.

Filmoteka Szkolna

1. Warto zwrócić uwagę uczniów na problem pojawiający się podczas próby zaklasyfikowania gatunkowego *Gier ulicznych*. Czy jest to film sensacyjny z typową intrygą kryminalną, czy pojawiający się wątek polityczny każe go zakwalifikować raczej do *political fiction*?

Po wymianie argumentów, prosimy uczniów o wskazanie elementów poetyki *Gier ulicznych*, które zwróciły ich uwagę. Bez większych problemów powinni wskazać świetnie im znaną poetykę wideoklipu/poetykę MTV (za Konradem Klęsą: *ograniczenie dramaturgicznej logiki na rzecz wizualnej atrakcji, filmowanie postaci zwracających się wprost do kamery, nietypowe ustawienia kamery, montaż dostosowany do rytmu muzyki, krótkie ujęcia, inkrustowanie narracji sekwencjami animowanymi*). Widzimy zatem, iż reżyser wątek polityczny, będący, jak słyszymy na ekranie, „archeologią” dla młodych ludzi, ubiera w atrakcyjną dla nich i znaną im formę. Czy jednak jest to zabieg udany i uzasadniony? Polecam w tym miejscu odwołanie się do mistrzowsko skomponowanego filmu Toma Tykwera (reżysera, dla którego inspiracją była twórczość Krzysztofa Kieślowskiego) *Biegnij Lola, biegnij* (warto obejrzeć choćby fragmenty), przy którym *Gry uliczne* wypadają bardzo słabo.

1. Końcowym ogniwem lekcji może być formułowanie przez uczniów krótkich wypowiedzi ustnych o charakterze recenzji, mających na celu ocenę omawianego tekstu kultury (ew. swobodna dyskusja na temat problemów poruszanych w filmie z wykorzystaniem hipotez interpretacyjnych)

Praca domowa:

Stwórz społeczno-obyczajowy, społeczno-kulturowy lub środowiskowy reportaż (literacki bądź filmowy) na wybrany przez siebie temat. Weź pod uwagę podane kryteria oceny. (załącznik 2)

Załącznik 1

Karta pracy

Rekonstrukcja etapów pracy reportera:

III. Świat reporterskiej refleksji i uogólniającej

I. Świat przedstawiony bohaterów i zdarzeń II. Świat reporterskich poszukiwań

Poszczególne etapy

Dostrzeżenie tematu

Wstępne rozpoznanie, szukanie informacji w prasie, dziełach naukowych, literaturze, Internecie, archiwach, pismach urzędowych, ogłoszeniach, listach, pamiętnikach itp., aby ustalić listę pytań;

Badania terenowe, spotkanie z uczestnikami i świadkami zdarzeń, odwiedzenie miejsc, zapisanie, zarejestrowanie wypowiedzi i spostrzeżeń

Uporządkowanie materiału, dokonanie selekcji i skonstruowanie reportażu

Udostępnienie tekstu odbiorcom i oczekiwanie na reakcję

**Gry
uliczne**

Załącznik 2

Kryteria oceny reportażu szkolnego

Zakres wiedzy: rzetelne poznanie osób, miejsc, faktów stanowiących podstawę reporterskiej opowieści.

Filmoteka Szkolna

Selekcja i uporządkowanie materiału: kompozycja z wyraźnym początkiem i łagodnym zakończeniem, umiejętny podział na akapity i zachowanie spójności tekstu, tytuł, nad/podtytuł, śródtytuły.

Wykorzystanie różnych źródeł informacji i umiejętne wykorzystanie ich w tekście: wprowadzenie cytatów, mowa zależna i niezależna, mowa pozornie zależna.

Zastosowanie różnorodnych struktur językowych w narracji: 1-os, 3-os., czas przeszły i teraźniejszy, funkcjonalne wykorzystanie zaimków deiktycznych oraz określeń czasu i miejsca włączających odbiorcę w świat przedstawiony w reportażu (tu, teraz, dziś), bogactwo konstrukcji składniowych (równoważniki, zd. poj. nierozwinięte, rozwinięte, zd. złożone współrzędnie) jasność refleksji i komentarza (zd. złożone podrzędnie).

Bogactwo słownictwa: sfunkcjonalizowany dobór słów i frazeologii, stylizacja, obrazowość, plastyczność, konkretność słownictwa, świadome wykorzystanie nazw własnych i liczb.

*Trafny dobór fotografii i podpisów pod nimi.

Styl wypowiedzi podporządkowany zasadzie stosowności i skuteczności.

Poprawność językowa, ortograficzna, interpunkcyjna, artykulacyjna.

Dodatkowe walory pracy: indywidualny styl, oryginalny pomysł, temat, konstrukcja, wielopłaszczyznowość świata przedstawionego.